

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ACTUAL PROBLEMS OF FORMATION IN MODERN SOCIUM ANTI-TERRORISTIC COMPETENCE

Кудінов С.С., к.ю.н., доцент, здобувач
Національна академія Служби безпеки України

У статті здійснено аналіз актуальних проблем формування в сучасному соціумі антитерористичної компетентності через визначення психологічного змісту тероризму, що є основою для його сприйняття. Обґрунтовано поняття та основні структурні компоненти антитерористичної компетентності особистості у межах впровадження інноваційних освітніх механізмів, зорієнтованих на оптимізацію системи державного управління у сфері забезпечення антитерористичної безпеки.

Ключові слова: антитерористична компетентність, тероризм, психологічний вплив, мотив, компетентнісний підхід, компетентний, компетенція, компетентність, професійна підготовка.

В статье проведен анализ актуальных проблем формирования в современном социуме антитеррористической компетентности через определение психологического содержания терроризма, что является основой его восприятия. Обоснованы понятие и основные структурные компоненты антитеррористической компетентности личности в рамках внедрения инновационных образовательных механизмов, ориентированных на оптимизацию системы государственного управления в сфере обеспечения антитеррористической безопасности.

Ключевые слова: антитеррористическая компетентность, терроризм, психологическое влияние, мотив, компетентностный подход, компетентный, компетенция, компетентность, профессиональная подготовка.

Today, the formation and implementation of innovative educational mechanisms for the development of anti-terrorist security is an important prerequisite for ensuring the safety of Ukrainian citizens and preserving its independence. Also, an important issue has arisen for the development of directions for optimizing state policy in the aspect of the formation of antiterrorist competence not only of authorized entities directly involved in the fight against terrorism and security professionals, but also of the civilian population, in particular.

The author analyzes the current problems of the formation of antiterrorist competence in society through the definition of the psychological content of terrorism, is the basis for its perception, and substantiates the essence of this competence in the development of innovative educational programs focused on the development of public policy in Ukraine to counter terrorism. The concept and main structural components of the antiterrorist competence of the person to ensure antiterrorist security are substantiated. It was noted that the professional training of specialists is one of the central links in the improvement of the work of law enforcement forces, as it forms the personnel potential for reliable protection of the state security.

The problem of the formation of competence from the point of view of methodological analysis at the main existing levels, namely the general philosophical, general scientific and concrete scientific, and the absence of a unified approach to the identification and definition of the basic concepts of "competent", "scope" and "competence". It is revealed that competence and its structure is explained by researchers from different positions. The main components of anti-terrorism competence are identified.

In addition, the article substantiates that anti-terrorism competence is determined not only by basic knowledge and skills, but also by the motives for certain actions, formed by personal qualities and developed ability to resist terrorism. The relationship between the psychological content of terrorism and the formation of antiterrorist competence in society is revealed, given that the latter actualizes the potential possibilities of the human psyche to resist danger. It has been proven that the public and state character of the antiterrorist training accompaniment will contribute to a fuller satisfaction of the corresponding educational needs of the person, the state and society through the development and implementation of innovative educational programs and projects aimed at the development of public policy in Ukraine to counter terrorism.

Key words: antiterrorist competence, terrorism, psychological impact, motive, competent approach, competent, competence, professional training.

Нині тероризм посідає одне з чільних місць серед тих проблем, які турбують людей. Це явище становить значно серйознішу небезпеку, ніж кілька років тому, через використання терористами новітніх засобів та методів, а також зростання уразливості сучасного високоіндустріального суспільства. Незважаючи на зусилля людства, спрямовані на боротьбу з тероризмом, його поширеність у світі не зменшується, а, навпаки, постійно зростає. В арсеналі сучасних терористів не лише традиційні засоби, а й найсучасніша зброя та обладнання. Тож, формування та впровадження інноваційних освітніх механізмів розвитку антитерористичної безпеки виступає важливою передумовою забезпечення безпеки громадян України та збереження її незалежності. Тому на сучасному етапі розвитку нашої держави, як ніколи, загострюється надзвичайно важливе питання розроблення напрямів оптимізації державної політики в аспекті формування антитерористичної компетентності не тільки уповноважених суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, а й усього населення. У складний період відстоювання Україною своїх національних інтересів розробка зазначеної проблематики є одним із найважливіших державних пріоритетів і вимагає посиленої уваги представників владних структур, фахівців сектору безпеки та широких кіл громадськості.

У зв'язку з цим підвищується значущість антикорупційної освіти, яка сприятиме розвитку в кожній особі індивідуальної концепції протидії терористичним загрозам. Це актуалізує необхідність розбудови системи державного управління у сфері забезпечення антитерористичної безпеки. До основних пріоритетів, які визначають її цілі, належать освітні потреби суспільства, держави, різних установ та окремих людей в аспекті формування антитерористичної компетентності.

Дослідження з проблем боротьби з тероризмом є надзвичайно різноманітними. Вони охоплюють правові, політичні, соціальні, психологічні та інші аспекти цього явища. Відповідним питанням присвятили свій науковий пошук зарубіжні та вітчизняні науковці, а саме: В. Антіпенко, Ю. Антонян, І. Бліщенко, Т. Бояр-Созонович, В. Буткевич, І. Варзар, В. Вознюк, Г. Вордлоу, В. Глушенко, М. Головатий, М. Гуцало, В. Денисов, С. Допілка, В. Євтінов, В. Ємельянов, І. Зволінський, А. Змієвський, В. Ігнатенко, І. Карпець, О. Картунов, В. Крутов, В. Кудрявцев, І. Лазарєв, Дж. Ламберт, У. Латипов, В. Ліпкан, А. Мацко, А. Машкова, Л. Моджорян, В. Панов, І. Рижов, М. Сенченко, У. Сломансон, С. Телешун, Г. Фердман, І. Хижняк, І. Шкурат, Г. Яворська та ін. Праці цих авторів мають вагомe наукове та практичне значення, але в умовах

сьогодення актуальності набуває проблема розроблення дієвої системи протидії тероризму через запровадження інноваційних освітніх механізмів формування антитерористичної компетентності фахівців безпекової сфери та цивільного населення.

Питання формування компетентностей в освітньому процесі вивчали провідні представники різних наукових напрямів, які визначали теоретичні засади формування компетентності. У психолого-педагогічних дослідженнях такі науковці, як Н. Бібік, А. Вербицький, О. Гура, Т. Добудько, Л. Долинська, Н. Гузій, Л. Карамушка, В. Кремень, С. Максименко, Л. Мацько, Н. Мойсеюк, І. Родигіна, В. Сидоренко, С. Сисоєва, О. Олексюк, Л. Сохаль, Л. Хоружа та ін., висвітлювали методологічні підходи, зміст основних понять, шляхи формування професійної компетентності та підкреслювали значення компетентнісного підходу у процесі модернізації освіти.

Разом із тим, як свідчить теоретичний аналіз, у наукових джерелах відсутні напрацювання щодо інноваційних прийомів формування антитерористичної компетентності особи, що є однією з важливих передумов запобігання терористичній діяльності.

З огляду на зазначене, метою статті є здійснення аналізу актуальних проблем формування в сучасному соціумі антитерористичної компетентності через визначення психологічного змісту тероризму, що є основою для його сприйняття, та обґрунтування сутності цієї компетентності у межах розробки інноваційних освітніх програм, зорієнтованих на розбудову в Україні державної політики з протидії тероризму.

Відсутність ефективних механізмів боротьби з тероризмом нині в Україні законодавчо визначається як одна із загроз національній безпеці нашої держави. Процеси переформатування й оновлення нашого суспільства в аспекті протидії тероризму мають бути підкріплені принциповими змінами у сфері освіти, оскільки молоде покоління, яке володітиме антикорупційними технологіями, згодом сформує в соціумі дієву систему протидії загрозам терористичного характеру. Тож, державна політика у межах освітньої галузі в Україні має відповідати вимогам сьогодення з урахуванням світових освітніх тенденцій та економічних можливостей держави з метою забезпечення всебічного розвитку людини як найвищої цінності суспільства та безпекової сфери країни. При цьому професійна підготовка її фахівців є однією з центральних ланок удосконалення діяльності сил охорони правопорядку, оскільки формує кадровий потенціал як запоруку надійного захисту безпеки держави. Така підготовка зазначеної категорії осіб має спрямовуватись на досягнення ними необхідної фахової компетентності та розвиток професійно важливих якостей, адекватних потребам сучасної стратегії протидії загрозам терористичного характеру. Останні, з позиції особистості, мають психологічний зміст, який є основою формування певної системи ставлень щодо них, вироблення індивідуальних поведінкових стереотипів та усвідомлення дієвих прийомів збереження психічного здоров'я, що і є базисом розвитку в людини антикорупційної компетентності.

У межах зазначеного слушним є те, що тероризм розглядають як спосіб ослаблення супротивника шляхом і фізичної зміни будь-якого об'єкта, і психологічного впливу на нього. Поза психологічним впливом та психологічним змістом тероризм не може існувати. Об'єктом терористичних посягань виступають, з одного боку, люди – жертви таких посягань, а з іншого – наявний у країні порядок, територіальна цілісність, політичний устрій тощо [3, с. 8–14]. Під психологічним впливом розуміють зміну психічного стану особи чи групи осіб, їх почуттів, думок і дій за допомогою виключно психологічних засобів (вербальних, паралінгвістичних, невербальних). Психологічний вплив може здійснюється у процесі прямого та опосередковано-

го спілкування (через засоби масової інформації, інтернет-ресурси, інформування через інших осіб тощо) і застосовується для корекції мотиваційної сфери об'єкта впливу, його соціальної позиції, матеріальних потреб і т.п., зміни характеристик мисленнєвої сфери об'єкта, створення у нього необхідного уявлення про наявну ситуацію, перерієнтування його ставлень до власної поведінки, певних подій, фактів, осіб, соціальних груп тощо.

Наслідки терористичних актів нерідко виявляються більш вагомими за своїми психологічними впливами, ніж сама терористична діяльність. Це має безпосередньо стосуватись однієї з основних потреб людини – безпеки та диктує необхідність пошуку ефективних шляхів її забезпечення і підтримки психологічних аспектів життєдіяльності соціуму, стійкості та здатності до протидії загрозам терористичного характеру. На жаль, проблема врахування психологічного змісту тероризму у процесі підготовки людей до протидії йому малодосліджена у вітчизняній науці. Проте нині склалася всі підстави для її вивчення, оскільки характерною тенденцією кількох останніх десятиліть вважається не тільки посилення намагань світового співтовариства та окремих держав щодо формування антитерористичних систем, а й прагнення до координації спільних зусиль у протидії тероризму з урахуванням його мотиваційних передумов.

Так, мотивами терористів здебільшого є релігійно-націоналістичні переконання, які базуються на протистоянні певних інтересів. Криза влади, наявність корупції, ігнорування законів породжують непрямі спонукальні мотиви, які можуть призвести до протесту населення у формі терористичних актів [7]. Мотиви є внутрішніми спонуканнями до певних дій, на основі яких формується мотивація залежно від інтелектуальних й індивідуально-психологічних особливостей людини та під впливом чинників, які активізують, регулюють і спрямовують поведінку на досягнення певних цілей. Актуалізовані мотиви до здійснення терористичних актів спонукують терористів досягати злочинних суспільно негативних цілей.

Разом із тим необхідно акцентувати й на протиправному насильницькому характері терористичної діяльності, яка охоплює планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів. Одним із дієвих методів, які при цьому використовуються терористами, є залякування, що також здійснює сильний вплив на психіку людини й зумовлює виникнення негативних психічних станів та неадекватних дій. Невміння особи коригувати власні психічні прояви та поведінкові реакції тягне за собою низку деструктивних наслідків як особистісного, так і соціального характеру.

Оскільки психологічний зміст тероризму полягає у спричиненні формування у людей шляхом виведення їх із зони комфорту таких психічних станів, як страх, фрустрація, стрес та неадекватна поведінка, тільки спеціальна підготовка до дій в екстремальних ситуаціях, що несподівано змінюються та містять небезпеку для життя, забезпечить збереження психічного здоров'я та здатність протидіяти психологічним впливам й іншим негативним чинникам. За таких обставин значно розширюється спектр освітніх завдань, з-поміж яких чільне місце посідає антитерористична підготовка населення, якому дедалі важче поєднувати успішне виконання нових суспільно-професійних вимог та відчуття нездатності протистояти загрозам в умовах активізації терористичних викликів. Держава та громадськість мають усвідомлювати очевидні труднощі та шляхи їх подолання в умовах швидкозмінного сьогодення. Антитерористична компетентність людей зумовлює формування здатності до мобілізації захисних сил організму та нервової системи, протидії стресогенним впливам зовнішнього середовища.

Зазначене зорієнтовує на необхідність організації антитерористичної підготовки всього населення та фахівців

сектору безпеки, яка має здійснюватися в умовах компетентної парадигми вищої освіти, що передбачає мотиваційні, рефлексивні, когнітивні, операційно-технологічні та інші результати навчання. Останні мають відображати розвиток не тільки сформованого комплексу знань, умінь і навичок, а й необхідних особистісних якостей та досвіду емоційно-ціннісного ставлення до дійсності.

У межах досліджень, пов'язаних із використанням новітніх технологій розвитку професіоналізму, з точки зору методологічного аналізу проблема формування компетентності розглядається на основних наявних рівнях [2, с. 42–43]:

- загальнофілософському – як елемент цілісної системи властивостей людини та як психічне новоутворення, що використовується у процесі її розвитку;

- загальнонауковому – компетентність визначається як процес і результат, що передбачає включення інтегративного критерію оцінки рівня її сформованості, а також як система оціночних процедур;

- конкретнонауковому – компетентність складається із взаємопов'язаних компонентів (когнітивного, мотиваційного, регуляторного) й розглядається як актуальна реалізація компетенції (програми, сценарію, правила); це дає змогу визначати компетентність як інтегративну характеристику особистості, що включає готовність до діяльності, знання способів, програм виконання та норм поведінки.

Тобто компетентнісний підхід в освітньому процесі виступає методологічною основою прогностичного моделювання антитерористичної підготовки осіб у мінливих умовах сьогодення та є організаційно-педагогічним орієнтиром, що акцентує на забезпеченні якості відповідної освіти, виокремлює низку принципів визначення її цілей, змістових та організаційно-оціночних засад. Водночас зміст наукових та довідкових джерел [1; 4; 5; 8; 9] дає підстави констатувати відсутність єдиного підходу до виокремлення та визначення основних понять у межах зазначеного підходу:

- «компетентний» – трактується (лат. *competens* – належний, здатний) як обізнаний у певній галузі; той, який має право за своїми знаннями чи повноваженнями робити або вирішувати що-небудь; той, хто здатен високопрофесійно діяти на основі здобутих знань, умінь, навичок та досвіду;

- «компетенція» – коло питань, в яких особа добре обізнана; коло повноважень особи, яка володіє певними знаннями й може ефективно використати їх на практиці; «компетенції» – складники компетентності; певні конструкти, що визначають спрямованість компетентної особи;

- «компетентність» – поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень у повсякденному житті; здатність особистості ефективно застосовувати набуті знання, уміння й навички у певній галузі.

Загалом безпосередньо в освітньому процесі компетентність визначають як інтегровану характеристику якостей особистості, результат підготовки для виконання діяльності у певних професійних та соціально-особистісних предметних галузях, який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду в певному виді діяльності. До складу компетенції входять такі елементи: знання й розуміння (теоретичне знання академічної галузі, здатність знати й розуміти), знання того, як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання того, як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті), предметна сфера, в якій індивід добре обізнаний і в якій він проявляє готовність до виконання діяльності [6, с. 18]. Однак до ключових компетентностей також належать особистісна, соціальна та діяльнісна [10], а структурно компетентність розглядають як сукупність спеціальної (наявність спеціальних знань), соціальної (позитивне уявлення про свою особистість, здатність спілкуватися з іншими

людьми, уміння поводитися в колективі), методичної (уміння самостійно знаходити шляхи вирішення комплексних завдань, самоосвіта, саморозвиток) компетентності [11]. Зазначенні класифікації видаються найбільш перспективними в аспекті універсальності застосування до змістовної парадигми антитерористичної компетентності, що має формуватися у людини залежно від її особистісно-соціальних пріоритетів та можливостей.

Так, систематизація конструктивних наукових підходів дала змогу виявити, що компетентність та її структура тлумачаться дослідниками з різних позицій. У вузькому розумінні вона трактується як володіння знаннями, вміннями та навичками, що дають змогу успішно діяти, а у широкому – як інтегративна особистісна характеристика підготовленої особи, в якій сформовано комплекс необхідних якостей, певних ставлень, компетенцій та досвід їх застосування.

Базуючись на змістовно-понятійних аспектах тероризму та загальнокомпетентної проблематики, антитерористичну компетентність, що є результатом спеціальної підготовки до конструктивних дій в умовах терористичної загрози, треба розуміти як інтегративну характеристику людини, що поєднує в собі комплекс теоретичних знань, необхідних особистісних якостей, мотивів до адекватної поведінки в екстремальних умовах та володіння технологіями протидії тероризму. Відповідно, зміст цієї компетентності має базуватися на системному поєднанні когнітивних, мотиваційних та поведінкових особистісних компонентів. Отже, основними складовими частинами зазначеної компетентності є такі:

- інтелектуально-прогностична – по-перше, володіння необхідними знаннями, що стосуються: особливостей зародження, виникнення та проявів тероризму, їхньої дії на психіку та поведінкові реакції людей, на державні та суспільні процеси, шляхів протидії терористичним загрозам та відповідної системи захисту цивільного населення; по-друге, розробка прогностичних комплексних програм із запобігання і нейтралізації викликів тероризму та інноваційних концепцій протидії тероризму;

- мотиваційно-технологічна – визначення мотивів терористів щодо особливостей подальших дій та намірів; актуалізація власних мотивів до швидких і конструктивних дій із запобігання терористичним загрозам; засвоєння алгоритмів чіткої протидії їм, конструктивних дій в умовах перебування в епіцентрі терористичного акту, нейтралізація терористичної небезпеки та її поширення; застосування при цьому адекватних методів, прийомів та інструментарію, що забезпечить розгортання широко-масштабної системи антитерористичного функціонування суспільства;

- поведінково-діяльнісна – сформованість: соціально-зумовлених стилів адекватної поведінки та успішної взаємодії з оточенням, різними соціальними групами в умовах впливу стресогенних чинників; комплексу емоційно-вольових, комунікативних, інтелектуальних та організаційно-ділових якостей, що сприятимуть досягненню оптимальних цілей в екстремальних умовах та збереженню при цьому фізичного і психічного здоров'я.

Несформовані складники антитерористичної компетентності можуть стати бар'єрами на шляху вдосконалення особистості у цьому напрямі та передувати виникненню протиріч між:

- інтелектуально-прогностичною та поведінково-діяльнісною складовою частиною (коли особистість володіє комплексом необхідних знань, але має проблеми із комунікативною взаємодією, погано контролює та не враховує свої психічні стани і властивості, не здійснює самокорекцію та саморегуляцію власної поведінки);

- мотиваційно-технологічною та поведінково-діяльнісною складовою частиною (знає певну технологію протидії, але не має актуальних мотивів щодо її реалізації та

не об'єктивно враховує вплив певних суспільних процесів, ситуативних особливостей та власних можливостей; не може співставити мотиви терористів з їх послідовними діями);

- інтелектуально-прогностичною та мотиваційно-технологічною складовою частиною (наявна обізнаність щодо системи забезпечення протидії терористичним актам, але відсутня мотивація до швидких і конструктивних дій, спрямованих на їх нейтралізацію чи реалізацію запобіжних заходів).

З огляду на викладене, можна стверджувати, що анти-терористична компетентність є багатокомпонентним феноменом із взаємопов'язаними складовими, які детермінують вміння особи конструктивно вирішувати проблеми в різних екстремальних ситуаціях.

Таким чином, однією з важливих проблем державного рівня в межах забезпечення анти-терористичної безпеки є розробка стратегії функціонування та розвитку системи освіти населення, спрямованої на формування анти-терористичної компетентності. Остання являє собою інтегративну характеристику людини, що поєднує в собі комплекс теоретичних знань, необхідних особистісних якостей, мотивів до конструктивної поведінки в екстремальних умовах та володіння технологіями протидії тероризму. Основними структурними складовими частинами цієї компетентності є інтелектуально-прогностичний, мотиваційно-технологічний та поведінково-діяльнісний компоненти.

Тобто анти-терористична компетентність визначається не лише базовими знаннями й уміннями, а й мотивами до певних дій, сформованими особистісними якостями та розвинутою здатністю протистояти тероризму. Визначені складові частини анти-терористичної компетентнос-

ті є пріоритетними векторами в аспекті: удосконалення освіти в Україні; формування компетентної особистості, яка володіє вміннями здійснювати успішну анти-терористичну діяльність, оперує сучасними комунікативними та інформаційними технологіями, здатна до розвитку власного потенціалу щодо конструктивної поведінки в умовах впливу терористичних загроз; розвитку мотивації до протидії цим загрозам, до самовдосконалення необхідних особистісних якостей та адаптації до нестандартних умов, непередбачуваних і швидких змін. Насамперед, вказана компетентність виражає єдність постійної та ситуативної психологічної готовності населення до ефективної й конструктивної поведінки в умовах терористичних загроз та характеризує його високий рівень обізнаності щодо цього.

Результати аналізу сучасних наукових досліджень дали змогу виявити взаємозв'язок між психологічним змістом тероризму та формуванням анти-терористичної компетентності у соціумі з урахуванням того, що остання актуалізує потенційні можливості психіки особи протистояти небезпеці. Суспільно-державний характер супроводу анти-терористичної підготовки сприятиме більш повному задоволенню відповідних освітніх потреб людини, держави та суспільства через розробку та реалізацію інноваційних освітніх програм і проектів, зорієнтованих на розбудову в Україні державної політики з протидії тероризму.

Перспективним та доцільним для подальшого дослідження є визначення концептуальних засад розробки дієвих механізмів реалізації державної політики у галузі освіти населення, зорієнтованої на формування у нього анти-терористичної компетентності та мотивації до активного запровадження інноваційних технологій боротьби з тероризмом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азаров І.С. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх офіцерів Збройних сил України. Наука і освіта. 2014. № 2. С. 55–59.
2. Александрова М.В. Становление карьеры педагога в территориальной образовательной системе: монография. Великий Новгород, 2007. 238 с.
3. Антонян Ю.М. Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование. М., Изд-во «Щит-М», 1998. 306 с.
4. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики: монографія / Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, О.І. Локшина та ін. К.: К. І. С., 2004. 112 с.
5. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. Высшее образование сегодня. 2003. № 5. С. 42–43.
6. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти / За заг. ред. В.Д.Шинкарука. К.: МОН України, 2008. 68 с.
7. Ляшенко В.М. Державна політика запобігання тероризму в Україні: автореф. дис. ... канд. наук із держ. управління; спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління». Львів, 2007. 20 с.
8. Овчарук О.В. Ключові компетентності: європейське бачення. Управління освітою. 2003. № 15-16. С. 6–9.
9. Словник іноземних слів / Під ред. І.В. Лехіна і др. М., 1964. 784 с.
10. Цільмак О.М. Модель компетентностей працівників міліції / О.М. Цільмак, С.І. Яковенко. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка [Серія «Соціологія. Психологія. Педагогіка».]. 2009. Додаток 4, том III (15). Тематичний випуск № 3. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського простору». С. 664–675.
11. Шелпен А. Введение в профессиональную педагогику. Екатеринбург, 1996. 228 с.